

MÜRSEL VE MÜDELLES RİVÂYETLER - İBNÜ'L- MİBRED EL-MAKDİSÎ (ö.909/1503) ÖZELİNDE*.

Rıdvan KALAÇ**
Hayrullah ENGİN***

Öz

İrsâl terimi, hadis ıstılahında tâbiûn neslinden olan birinin sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den hadis rivâyet etmesidir. Usûl âlimleri ile bazı fıkıhçıların kullanımına göre ise irsâl, hadisi senedinde yer alan bir veya birkaç râviyi düşürerek rivâyet etmektir. Bu durumda irsâl yaparak hadis rivâyet eden râviye mürsil; bu şekilde irsâl eyleminde bulunan râvinin rivâyet ettiği hadise de mürsel hadis denilmiştir. Tedlis ise hadis ıstılahında herhangi bir râvinin görüşmediği veya görüştüğü halde kendisinden hadis dinlemediği hocasından işittiği vehmini uyandıracak şekilde rivâyette bulunmasıdır. Buradan hareketle bir râvinin naklettiği hadisin isnadında muhatabı aldatarak görüşmediği veya görüştüğü halde hadis rivâyet etmediği hocasından işittiği

* Bu makale, 2019 yılında Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanan *Kudâme Ailesi ve Hadis* başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmış olup 9 Mayıs 2020 tarihinde Kayseri'de düzenlenen 3. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü tebliğ olarak sunulan 'İbnü'l-Mibred'e Göre Müdelles Rivâyetler' başlıklı bildirinin sonradan genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

** Arş. Gör. Dr., Van YYÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı, r30kacal@hotmail.com, Orchid. Org: 0000-0002- 3257-2471

*** Arş. Gör., Hakkâri Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı, h.engin8871@gmail.com, Orchid. Org: 0000-0001-6358-9666.

zannını uyandıracak biçimde rivâyet ettiği hadîse müdelles hadîs denilmiştir. Mürsil ve müdelles râvinin irsâl ve tedlîs yaparak naklettiği hadîsin hükmü değeri konusunda âlimler muhtelif görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak genel olarak bu türden olan rivâyetler, zayıf hadîs kategorisinde değerlendirilmiştir. Mürsel ve müdelles hadîs, aynı zamanda hadîs usûlünün önemli konularından biridir ve hadîs tarihinde bu konuyla ilgili pek çok muhaddis âlim önemli malumatlar kaydetmiştir. Bu muhaddislerden birisi de İbnü'l-Mibred el-Makdisî'dir (ö.909/1503). Bilhassa Hadîs ilimleri ve Hanbelî fıkıhında temayüz eden İbnü'l-Mibred, dört yüzün üzerinde eser kaleme almıştır. Bu çalışmada çeşitli eserlerinden hareketle İbnü'l-Mibred'in mürsel ve müdelles rivâyetlerle ilgili yaklaşımı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler:

Hadîs, İrsâl, Tedlîs, Mürsel, Müdelles.

MURSAL AND MUDALLAS NARRATIONS -SPECİFİC TO IBN AL-MİBRAD AL-MAQDİSÎ (D.909/1503)

Abstract

The term of *irsâl*, in the hadith statement means narrating the hadith directly from the Prophet by one of the generation of successors by passing the Companions. According to the use of methodologist scholars and some jurists, the *irsâl*, is narrating by dropping one or more narrators in hadith. In this case, the narrator who narrates hadith by *irsâl* is named *mursil*; in this way, the hadith narrated by the narrator who acting *irsâl* is named *mursal* hadith. The *tadlîs* in the hadith contest in a way that awakens he heard from his teacher, when he did not meet or listen to hadith, even though he did not meet him. From this point of view, the hadith narrated by a narrator, deceiving the interlocutor in the name of the hadith narrated by him, or narrating that he had heard from his teacher that he had not heard the hadith although he had met, was called the *mudallas* hadith. Scholars have suggested various opinions about the judgment value of hadith that narrated by *mursil* and *mudallis* narrator who doing *irsâl* and *tadlîs*. However, narrations of this type are generally evaluated in the weak hadith category. *Mursal* and *mudallas* hadith are also one of the important issues of the hadith methodology and many scholars in the history of hadith recorded important information. One of these hadith scholars is İbn al-Mibrad al-Maqdisî (d.909/1503). İbn al-Mibrad who made an appeal especially in hadith sciences and Hanbali jurisprudence, wrote more than four hundred works. In this study, based on his various works, the approach of İbn al-Mibrad that regarding *mursal* and *mudallas* will be examined.

Keywords:

Hadîth, Irsal, Tadlîs, Mursal, Mudallas.

GİRİŞ

İfâl babından mastar olan “irsâl” kelimesi, sözlükte göndermek, salıvermek, haber vermek, bir kimseyi kışkırtarak diğerinin üzerine saldırtmak ve kendi haline bırakmak gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.¹ Mürsel hadîs kavramının hadîşçilerin ve fıkıh usûlcülerinin ıstılahında birbirinden farklı tarifleri yapılmıştır.² Burada hadîşçiler ve fıkıhçılar tarafından mürsel hadîs için yapılan tarifleri zikretmek uygun olacaktır.

Muhaddislerin ıstılahında mürsel hadîs için yapılan tanımın daha dar kapsamlı ve özel olduğu görülmektedir. Nitekim İbnü's-Salah (ö.643/1245), Nevevî (ö.676/1277), İbn Kesîr (ö.774/1373), İbn Hacer (ö.852/1449) ve Süyûtî (ö.911/1505) gibi hadîşçilere göre mürsel hadîs; ister büyükleri ister küçükleri olsun, tâbiünun sahâbeyi zikretmeden Hz. Peygamber'den nakletmiş oldukları hadîstir.³ Tâbiünun büyüklerinin sahâbeyi atlayarak Hz. Peygamber'den hadîs nakletmesi, mürsel hadîs kapsamında ele alınmış ve kibâr-ı tâbiünun bu tür rivâyetlerinin mürsel hadîsin kapsamında değerlendirilmesi noktasında âlimler arasında ihtilaf söz konusu olmamıştır.⁴

Fıkıh usûlcülerinin ıstılahında mürsel hadîs daha geniş kapsamlıdır. Onlara göre mürsel hadîs, muttasılın mukabili olarak kullanılmış ve senedi muttasıl olmayan her hadîs bu kapsamda değerlendirilmiştir. Buna göre isnadın neresinde bulunursa bulunsun senedinde kopukluk olan hadîs mürsel

1 İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, (Beirut: Dâru Sâdır, ts.), 11: 285; Selahattin Polat, *Mürsel Hadîsler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, (Ankara: TDV Yay., 2010), 61-63; a.mlf., “Mürsel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 52-54; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDV Yay., 2018), 163-164.

2 Mürsel hadîsin muhaddisler ve fakihler arasında yapılan tarifi, delil olma değeri ve bu konuda ön plana çıkan yaklaşımlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Polat, *Mürsel Hadîsler*, 61-165.

3 İbn Salâh, Ebü Amr Takıyyüddin Osmân b. Salâhiddin eş-Şehrazûri, *Mukaddimetü İbnî's-Salâh fî 'Ulûmi'l-Hadis*, thk. Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 48; Nevevî, Ebü Zekerıyya Yahya b. Şerefuddîn, *Sahibu Müslim bi-Şerbi'n-Nevevi*, (Mısır: el-Matba'atü'l-Mısıriyye, 1929-1930), I, 30; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîbi Nubbeti'l-Fiker fî Mustalabi Eblî'l-Eser*, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rehîlî, (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2001), 100-101; İbn Kesîr, *İbtisârü Ulûmi'l-Hadis*, thk. Mâhir Yâsin el-Fahl, (Riyad: Dâru'l-Meymân, 1431), 135-136; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-Râvi fî Şerhi Takribi'n-Nevevi*, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2009), 104-105.

4 İbn Salâh, *Mukaddime*, 48; Nevevî, *et-Takrib ve't-Teyisir li Ma'rifeti Süneni'l-Beşiri'n-Nezir*, thk. Abdullah Feyzi Kocaer, (Ankara: Mütercim Yay. 2017), 39; Suyûtî, *Tedribü'r-Râvi*, 104.

adını alır. Bu durumda isnadda peş peşe veya ayrı olarak birden fazla râvinin düşmesi halinde de ilgili hadîs mürsel olur. Netice olarak hadîşçilerin ıstılahında munkatı, mu'dal, müdelles veya muallak denilen hadîsler, fıkıh usûlcüleri tarafından mürsel hadîs kapsamında değerlendirilmiştir.⁵ Fıkıh usûlcülerinin mürsel hadîse dair bu yaklaşımı, meşhur muhaddislerden Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) tarafından da benimsenmiştir. el-Bağdâdî'nin konu hakkında zikrettiği bilgilerden anlaşıldığına göre o, tâbiûn neslinden olan kimselerin Hz. Peygamber'den doğrudan yaptıkları nakillerin yanında tâbiûndan sonraki nesillerden olan kimselerin de Hz. Peygamber'den veya muasırı olmadığı bir kimseden rivâyet ettikleri hadîsleri mürsel cinsinden kabul etmiştir.⁶

Karanlık, zulmet anlamına gelen 'دلس' kök filinden türeyen ve tef'îl ölçüsünde mastar olan "tedlîs" kelimesi ise sözlükte alışveriş esnasında satıcının malın ayıbını müşteriden saklaması, gizlemesi anlamına gelir.⁷ Hadîs terminolojisinde tedlîs, râvinin bir kusuru veya hoş görülme-yen bir vasfı bulunan bir hadîsi, bu kusurun bulunmadığını zannettirecek bir biçimde rivâyet etmesidir.⁸

Râvinin şeyhinden işittiği ve işitmediği hadîsleri birbirinden ayırt etmeksizin nakletmesi de tedlîs kabul edilmiştir. Çünkü râvi bu şekilde işitmediği hadîsler hakkında işitmiş vehmi uyandırmış olur.⁹ Diğer taraftan herhangi bir râvinin, muasırı olduğu halde görüşmediği veya görüşmüş olduğu halde hadîs almadığı bir şeyhten hadîs işitmiş gibi rivâyette bulun-

⁵ İbn Salâh, *Mukaddime*, 48; Nevevî, *et-Takrib*, 40; a.mlf., *Sabihu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, I, 30; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, 104-105; Polat, *Mürsel Hadîsler*, 64-65.

⁶ Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebû Bekr, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, thk. Zekeriyya Umeyrat, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 333.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 6: 86.

⁸ Misfir Garamullah ed-Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, (Riyad, 1992), 35-36; Salih b. Saîd Avamâr el-Cezâirî, *et-Tedlîs ve abkâmuhu ve asarubü'n-nakdiyye*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 33; Rezân Muhammed Mâcid Arafе, "el-Hadîsu'l-Mudelles: Dirâseten Te'siliyye Tattikîyye", *Mecelletü Camiatül-Kudüs el-Meftûbe li'l-Ebbâs ve'd-Dirâsat*, 2/30 (2013), 340; Ali Toksarı, "Müdelles Hadîs ve Sahabeye Tedlîs İsnâdı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1988), 221-236; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılabları Sözlüğü*, (İstanbul: MÜİFAV Yay., 2012), 312.

⁹ Nâsır b. Hamd el-Fahd, *Menbecül-mutakaddimin fi't-tedlîs*, (Riyad: Advâu's-Selef, 2001) ; 58-59; Talat Koçyiğit, *Hadis İstılabları*, (Ankara: AÜİF Yay. 1980), 432.

ması da tedlîs faaliyeti olarak kabul edilir.¹⁰ Bu durumda tedlîs kavramını açıklamak gerekirse şu hususlar ön plana çıkmaktadır: Bir râvi aynı sırada yaşadığı bir şeyhle görüşmemiştir ya da görüşmüştür; ancak ondan hadîs işitmemiştir. Durum böyle iken râvi, bu şeyhten görüşmüş gibi rivâyette bulunursa yaptığı bu işe tedlîs adı verilir. Ayrıca râvi, yalnızca bir veya iki hadîs işittiği şeyhten aslında işitmemiş olduğu hadîsleri ona isnad ederek naklederse bu da tedlîse girer.¹¹

Rivâyetlerinde tedlîs yapan râviye müdellis râvi denilir. Râvinin tedlîs yoluyla nakletmiş olduğu hadîse ise müdelles hadîs adı verilmiş ve bu tür rivâyetler zayıf hadîs kategorisinde değerlendirilmiştir. Hadîs usûlü âlimlerine göre tedlîs, önemli bir cerh sebebidir. Nitekim âlimlerin büyük çoğunluğu isnadında tedlîs olan rivâyetleri reddetmişlerdir. Âlimler tedlîsin çeşitli şekillerde gerçekleşebileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla tedlîsin muhtelif şekilleri bulunmaktadır. Nitekim kaynaklarda tedlîsin; *tedlisu'l-isnad*, *tedlisu't-tesviye*, *tedlisu's-şuyûh*, *tedlisu'l-atf*, *tedlisu's-sukût*, *tedlisu'l-bilâd*, *tedlisu'l-kat'*, *tedlisu'l-hazf*, *tedlisu'l-iskat*, *tedlisu'l-icazet*, *tedlisu'l-metn*, *tedlisu'l-münâvele*, *tedlisu'l-viceade* gibi pek çok çeşidinin olduğu zikredilmektedir.¹²

Görüldüğü üzere pek çok tedlîs çeşidi bulunmaktadır. Râvinin tasarrufuna göre isim alan bu tedlîs çeşitlerinin ortaya çıkışı da bazı amaçlara matuftur. Başka bir ifadeyle râvileri tedlîse iten önemli sebepler bulunmaktadır. Râvileri tedlîse iten sebeplerden en çok rastlanani, müdellis hadîs

¹⁰ el-Fahd, *Menbecül-mutakaddimin fi't-tedlis*, 60-62.

¹¹ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 395.

¹² Bkz., İbn Hacer el-Askalani, "Ta'rîfu Ehli't-Takdis bi Merâtib'il-Mevsûfine bi't-Tedlis (Tabakâtu'l-Müdellesin)," cev. Veysel Özdemir, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/8 (2014), 186-187; el-Cezâiri, *et-Tedlis ve ahkâmuhu ve asarubû'n-nakdiyye*, 54-79; Rezân Muhammed, "el-Hadisu'l-Mudelles: Dirâseten Te'siliyye Tatbikiyye", 344-347; Toksarı, "Müdelles Hadîs ve Sahabeve Tedlîs İsnâdı", 221-223; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, (Ankara: TDV Yay., 2013), 78-83; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 396-398; Aydınlı, *Hadis İstılabları*, 312-314; Bünyamin Erul, "Tedlîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 262-264; Cüneyt Coşkun, *Hadis Rivâyetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 12-36; Mustafa Tanrıverdi, *Müdelles Hadis ve Tedlis Yapan Râviler*, (İğdır: İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 47-65; Veysel Özdemir, "Ebû Hureyre'ye Yöneltilen Tedlîs İsnâdı Bağlamında Sahâbe Zamanında Tedlîsin İmkân ya da İmkânsızlığı", *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sabâbe-II - Sabâbe ve Rivâyet İlimleri- Tebliğ ve Müzakereler*, 2016, 301-302.

aldığı şeyhinin mecruh olmasıdır. Dolayısıyla bu tedlîs işlemi sonucunda müdellisin ilk hedefi, cerhe uğramış bir şeyhten rivâyette bulunduğunu bir şekilde gizleyerek böyle bir cerhe uğramaktan kendisini korumaktır. Râviyi tedlîse iten diğer bir sebep ise, senetten bir râviyi düşürüp hadîsi sayıca daha az râviyle Hz. Peygamber'e ulaştırmak yoluyla âli isnad elde etmesidir. Ancak böyle bir tedlîste müdellisin asıl gayesi, mecrûh olan hocasını gizlemektir. Diğer taraftan tedlîs yapan râvi, rivâyette bulunduğu kişinin yaşından ve muhaddisler arasındaki menfi konumundan rahatsızlık duyarak da tedlîse başvurabilir. Ayrıca müdellis tedlîs yaparken, gösteriş yapmayı veya kendi hadîslerini daha değerli hale getirmeyi de amaç edinebilir.¹³

Önemli bir hadîs usûlü kavramı olan irsâl ve tedlîs mevzuuna pek çok usûlcü âlim eserlerinde kayda değer ölçüde yer vermiştir. Bu âlimlerden birisi de İbnü'l-Mibred el-Makdisî'dir (ö.909/1503). Bu çalışmada bir hadîs usûlü konusu olan mürsel ve müdelles rivâyetler ile irsâl ve tedlîs olgusu İbnü'l-Mibred el-Makdisî perspektifinden ele alınacaktır. Ancak İbnü'l-Mibred'in konuyla ilgili yaklaşımına yer vermeden önce onun hakkında kısaca bazı bilgiler vermek uygun olacaktır.

Asıl adı Cemaluddîn Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Hasen b. Ahmed b. Hasen b. Ahmed b. Abdülhâdi el-Makdisî olan İbnü'l-Mibred, 840/1436-909/1503 yılları arasında Dımaşk Salihîyye Mahallesi'nde yaşamış ve döneminin önde gelen Hanbelî fakihleri ve muhaddisleri arasında yerini almıştır.¹⁴

¹³ Râvileri tedlîse iten temel sebepler hakkında detaylı bilgi için bkz., Coşkun, *Hadis Rivâyetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, 44-60. Yapılan başka çalışmalarda tedlîsin sebepleri şunlar da sıralanmıştır: İtikadi nedenler, kabul görme eğilimi, alışkanlık, yaş faktörü, âli isnad isteği, ilmi rekâbet, tezyin/süsleme, metnin isnada tercih edilmesi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Toksarı, "Müdelles Hadis ve Sahabe Tedlîs İsnâdı", 223-226; Tanrıverdi, *Müdelles Hadis ve Tedlîs Yapan Râviler*, 40-47; Ali Çelik, "Tedlîs Yapmakla İtham Edilen Basralı Râviler", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2019), 190-191; Özdemir, "Ebû Hureyre'ye Yöneltilen Tedlîs İsnâdı Bağlamında Sahâbe Zamanında Tedlîsin İmkân ya da İmkânsızlığı", 304-306.

¹⁴ Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân, *ed-Dav'ül-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 10: 308; Necmuddin el-Gazzî, Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibüs-Sâire bi Ayâni'l-Mietî'l-Aşire*, thk. Halil Mansûr, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1: 317; Kemaluddin el-Gazzî, Muhammed Kemaluddin b. Muhammed el-Âmirî, *en-Na'tu'l-Ekme li Ashâbi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. M. Mutî el-Hâfız, (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1982), 67; Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer, *Fibrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Me'âcim ve'l-Mesyâhât ve'l-Müselâlat*, nşr. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982), 12: 1141; Nâsir b. Suûd es-Selâme, *Mu'cemü Müellafati Yûsuf b. Hasen b. Abdülhâdi el-Hanbeli el-Mahbûta bi Mekhtâti'l-Âlem*, (Riyad: Dâru İşbiliyye, 1999), 7; Ferhat Koca, "İbnü'l-Mibred",

ed-Dımaşkî, es-Salihî, el-Hanbelî gibi çeşitli nisbelerle anılan¹⁵ Yûsuf b. Hasan, dedesi Ahmed b. Hasan'ın lakabı olan Mibred'den dolayı kaynaklarda daha çok İbnü'l-Mibred lakabıyla meşhur olmuştur.¹⁶ İbnü'l-Mibred, büyük dedelerinden Abdülhâdî'ye nispetle İbn Abdülhâdî lakabıyla da anılmıştır.¹⁷ el-Mibred lakabı ise dedesi Ahmed b. Hasan'a elinin sertliği ve güçlülüğünden dolayı amcasının takmış olduğu bir lakaptır.¹⁸

Muhtelif alanlarda pek çok eser telif eden İbnü'l-Mibred, Hadîs ilmi ve Hanbelî fihhında daha çok temayüz etmiştir. Hadîs ilmindeki birikimini mensup olduğu Benî Kudâme ailesi muhaddislerinin yanı sıra Dımaşk'ın meşhur muhaddislerinden tahsil etmiştir. Aslında İbnü'l-Mibred'in çeşitli mekânlarda hadîs ahzettiği ve kendilerinden hadîs yazdığı hocaların sayısı bir hayli çoktur.¹⁹ Yaşadığı sırada Dımaşk'ın pek çok medresesinde hadîs öğrenen İbnü'l-Mibred, Dımaşk'ın meşhur muhaddislerinden olan Burhaneddîn İbn Müflih (ö.884/1479), Şeyh Burhaneddîn ez-Zurâî, Ebu Abdullah b. Cevârîş, Burhaneddîn el-Bâ'unî, Ebu'l-Ferec b. Halil, Ebu'l-Abbas b. Hilâl, Fatıma bnt. el-Herestânî gibi pek çok kişiden hadîs dinlemiştir.²⁰ İbnü'l-Mibred, İbn Hacer ve Kâsım b. Kutluboğa (ö.879/1474), Takıyuddîn eş-Şümunnî (ö.872/1468), Şihabuddîn el-

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 126.

- ¹⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ül-Lâmi'*, 10: 308; İbn İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Abbâri men Zeheb*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût-Mahmûd el-Arnaût, I-XI, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986-1993), 10: 62; Kemaluddîn el-Gazzî, *en-Na'tu'l-Ekmele*, 67; Kettânî, *Fibrisü'l-Fehâris*, 2: 1141; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemül-Müellifin Terâcimü Musannifil-Kütübil-'Arabiyye*, (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ-Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, ts.) 13: 289.
- ¹⁶ Necmuddîn el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâire*, 1: 317; Kemaluddîn el-Gazzî, *en-Na'tu'l-Ekmele*, 67; Kettânî, *Fibrisü'l-Fehâris*, 2: 1141; Kehhâle, *Mu'cemül-Müellifin*, 13: 289; Selahaddin el-Müneccid, *Mu'cemül-Müerrihin ed-Dımaşkiyyin ve Asâruba'l-Mabtûta ve'l-Matbûa*, (Beyrut: Dârü'l-Kitabî'l-Cedîd, 1978), 272; es-Selâme, *Mu'cemü Müellafat*, 7.
- ¹⁷ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetül-Arifin ve Esmâul-Müellifin ve Asârul-Musannifin*, (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, 1951), II, 560.
- ¹⁸ İbn Molla el-Halebî, Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed, *Mut'âtül-Ezhan min'e't-Temettui bi'l-Akrân beyne Terâcimi's-Şuyub ve'l-Akrân*, thk. Selahattin Halil eş-Şeybânî, (Beyrut: Dârü Sadr, 1417), II, 839; Kemaluddîn el-Gazzî, *en-Na'tu'l-Ekmele*, 67.
- ¹⁹ Bu hocaların geniş listesi için bkz., es-Selâme, *Mu'cemü Müellafat*, 9-25.
- ²⁰ İbn Hamid, Muhammed b. Abdullah b. Hâmid en-Necdî, *es-Sububu'l-Vâbile 'alâ Derâihil-Hanâbile*, (Mektebetü'l-İmam Ahmed, 1989), 488.

Hicâzî, Ebû Abdullah İbnü'l-Fehd gibi âlimlerden hadîslerini rivâyet için icâzet almıştır.²¹

Temel İslâmî ilimlerden hadîs, fıkıh, kelim, tasavvuf başta olmak üzere çeşitli dallarda telifâtta bulunan İbnü'l-Mibred, kaleme aldığı eserlerin sayısıyla da dikkat çekmiştir. Nitekim kaynaklar onun 400'den fazla eser kaleme aldığını kaydetmiştir.²² Esasında İbnü'l-Mibred, telif ettiği kitapların çeşitliliği ve sayısı bakımından Celaledîn es-Süyûtî'ye benzetilmiştir. Ancak onun kitaplarını telif ederken itinasız bir yazı ve üslup kullanmasından dolayı eserleri güç okunmuş ve bu durum okuyucu açısından bir problem arz etmiştir. Netice olarak Süyûtî'nin kitapları daha çok meşhur olmuştur.²³

İbnü'l-Mibred'in hadîs ilimlerine dair kaleme aldığı bazı önemli eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Bulğatü'l-Hasîs ilâ İlmi'l-Hadîs
2. Zübedü'l-Ulûm ve Sahibu'l-Mantûk ve'l-Mefhûm
3. et-Tahrîcu's-Sağîr ve't-Tahbîru'l-Kebîr
4. Zeylû İbn Abdülhâdî 'alâ Tabakâti İbn Receb
5. Tezkiretü'l-Huffâz ve Tefsîretü'l-İkâz
6. el-İhtilâf beyne Ruvâti'l-Buhârî ani'l-Firebrî ve Rivâyât an İbrahim b. Ma'kûl en-Nesefî
7. el-Cevherü'l-Münaddâd fi Tabakâti Müteahhirî Ashâbı Ahmed
8. Bahru'd-Dem fi men Tekelleme fihî el-İmam Ahmed bi-Medh ev Zem
9. Zabtu men Gaber fi men Keyyedehû İbn Hacer
10. ed-Dürerü'l-Kebîr fi Tabakâti's-Şafîyye
11. İrşâdu's-Sâlik ilâ Menâkıbı Mâlik
12. Mu'cemu'l-Buldân
13. Buğyetü'l-Hasîs fi Fadli Ehli'l-Hadîs
14. Edebu'l-Mürteâ fi İlmi'd-Duâ
15. en-Nihâye fi İttisali'r-Rivâye
16. el-Erbeüne'l-Muhtâre min Hadîsi'l-İmâm Ebî Hanîfe²⁴

²¹ Kemaluddîn el-Gazzî, *en-Na'tu'l-Ekmele*, 68.

²² İbnü'l-Mibred'in hayatı, ilmi faaliyetleri ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz., Rıdvan Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadîs*, (Van: YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 156-178.

²³ Koca, "İbnü'l-Mibred", *DİA*, 21: 126-127.

²⁴ Bu eserler hakkında detaylı bilgi için bkz., Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadîs*, 161-178.

1. İBNÜ'L-MİBRED'E GÖRE MÜRSEL RİVÂYETLER

İbnü'l-Mibred mürsel hadîs tarifini oldukça geniş tutmuştur. Ona göre mürsel hadîs, bir kişinin kendisiyle Hz. Peygamber arasında bulunan bir râviyi veya râvileri düşürerek 'Rasulullah şöyle dedi' ifadesiyle rivâyette bulunmasıdır. İbnü'l-Mibred, rivâyeti aktaran kimsenin isnatta düşürdüğü râvilerin tek kişi veya daha fazla kişi olması arasında bir fark görmemiştir.²⁵

İbnü'l-Mibred'in mürsel hadîse ilişkin yapmış olduğu bu tanımın, fıkıh usûlcülerinin tanımlarıyla benzer olduğu görülmektedir. Bu tanıma göre tâbiün sonrası dönemde de râvinin kendisiyle Allah Rasûlü arasındaki vasıtaları düşürüp doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği rivâyetler mürsel adını almaktadır. Bu durumda İbnü'l-Mibred'in mürsel hadîse dair yaptığı tanımdan anlaşıldığına göre o, mürsel hadîsi sadece sahâbe ve tâbiün tabakası ile sınırlandırmamıştır. Bilakis sahâbe ve tâbiün asrından sonra herhangi bir asırda yaşayan birinin kendisiyle Hz. Peygamber arasında bulunan râvileri düşürerek doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den naklettiği merfu hadîsler de mürsel kapsamında değerlendirilir.

İbnü'l-Mibred'in, mürsel hadîsin tarifi noktasında hadîs usûlcüleriyle aynı yaklaşımı benimsemediği, bilakis mürsel hadîsin kapsamını oldukça geniş tutarak, fıkıh usûlcülerinin yaklaşımına kâil olması dikkat çekicidir. Nitekim onun yaklaşımına göre isnadda yer alan her türlü kopukluk mürsel tabiri ile ifade edilir. Esasında onun fıkıh usûlcülerinin mürsel hadîs kavramına dair yapmış oldukları tanıma kâil olması, hadîsçi kimliği taşımasının yanında aynı zamanda önemli bir Hanbelî fıkıh usûlcüsü olmasının bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hanbelî fıkıh usûlcülerin hadîs metodolojisine yönelik yapılan çalışmalarda onların mürsel hadîsin kapsamını oldukça geniş tuttukları tespit edilmiştir.²⁶

İbnü'l-Mibred'e göre mürsel hadîsin delil olma değerini ele almadan önce bu tür rivâyetlere dair genel yaklaşımı sunmak uygun olacaktır. Belirtmek gerekir ki mürsel hadîsin delil olarak kabul edilip edilmeyeceği meselesi hakkında âlimler arasında ihtilaf vuku bulmuştur. Bu ihtilafların temelinde,

²⁵ İbnü'l-Mibred, Cemaluddin Yûsuf b. Abdilhadi, *Şerhu Ğâyeti's-Sûl ilâ İlmi'l-Usûl*, thk. Ahmed b. Tarîki el-Anzî, (Beirut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2000), 245.

²⁶ Hanbelî usûlcülerin mürsel hadîs yaklaşımları hakkında geniş bilgi için bkz., Ramazan Özmen, *Hanbelî Usulcülerin Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2018), 320-347.

adâlet açısından meçhul olan râvinin rivâyetinin kabul edilip edilmeyeceği meselesi yer alır. Nitekim mürsel rivâyette düşen râvinin kimliği belirsiz olduğu için adâlet durumu da cerh ve ta'dil açısından belirsiz olmaktadır. Mechûl olan râviden rivâyette bulunan ve adâleti sabit olan râvinin bu fiili, ismi anılmayan râvi için ta'dil sayılıp sayılmayacağı, tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Mürsel hadîsin delil olarak kabul edilip edilmeyeceği noktasında âlimler arasında temelde üç yaklaşım ortaya çıkmıştır. İlki, mürsel hadîsin mutlak anlamda delil olarak kabul edileceği; ikincisi mürsel hadîsin mutlak anlamda kabul edilmeyeceği; diğeri ise mürsel hadîsin bazı şartları hâiz olması durumunda kabul edileceği yönündedir.²⁷

Mürsel hadîsin mutlak anlamda delil olarak kabul edileceğine dair görüşün sahibi Ebû Hanife (ö.150/767), İmâm Mâlik (ö.179/795), Cessâs (ö. 370/981) gibi ehl-i re'ye mensup âlimlerdir.²⁸ Mürsel hadîsi delil olarak kabul eden âlimlerden biri de Hanefî fakihlerden Îsâ b. Ebân'dır (ö.221/836). Belirtildiğine göre Îsâ b. Ebân, hüccet olması açısından mürsel hadîsin müsned ve mevsul hadîsten daha sağlam olduğunu savunmaktadır.²⁹

Mürsel hadîsin delil olma değerini tartışırken, sahâbe mürsellerinin delil olup olamayacağı hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Bir sahâbinin kendisi gibi bir sahâbiden işitmiş olduğu halde onu zikretmeksizin doğrudan Hz. Peygamber'den işitmiş gibi nakletmiş oldukları rivâyetlere *sahâbe mürseli* denilmiştir.³⁰ Sahâbe mürselleri Hz. Peygamber hayattayken çocuk veya genç olan sahâbilerde ve İslâm'a geç giren kimselerde daha çok meydana gelmiştir.³¹

²⁷ Bu yaklaşımları benimseyen âlimler ve buna dair delilleri hakkında bkz., Polat, *Mürsel Hadisler*, 116-165; a.mlf., "Mürsel", *DİA*, 32: 52-54.

²⁸ Tarihte mürsel hadîsi mutlak anlamda kabul eden âlimler şu şekilde sıralanmıştır: Ebû Hanife, Evzâi (ö.157/774), Süfyan es-Sevrî (ö.161/778), Mâlik b. Enes (ö.179/795), İbn Cerir et-Taberî (ö.310/923), Cessâs, Tahâvî (ö.321/933), Seyfuddin el-Âmidî (ö.631/1233), İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1350), İbn Kesîr (ö.774/1373), Mutezile'nin cumhuru, Mâlikî ve Hanefî fukahasının çoğunluğu. Bu âlimlerin mürsel hadîsin delil olacağına dair ileri sürdükleri deliller hakkında bkz., Polat, *Mürsel Hadisler*, 117-128.

²⁹ Îsâ b. Ebân ve bu görüşte olan âlimlerin konuyla ilgili savunduğu görüşe dair deliller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., İbn Abdülhâdî, Şemsuddin Ebu Abdullah, *Mecmû'ur-Resâil el-Hâfiz İbn Abdî'l-Hâdî*, thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, (Kahire: el-Furûku'l-Hadisîyye, 2006), 123-133.

³⁰ Aydınlı, *Hadis İstılabları*, 215; Polat, *Mürsel Hadisler*, 88.

³¹ Suyûtî, *Tedribur-Râvi*, 112; Koçyiğit, *Hadis İstılabları*, 297.

İbnü'l-Mibred, sahâbe mürselinin delil olarak kabul edileceğini ifade etmiş ve bu görüşün âlimlerin ekserisi tarafından benimsendiğini kaydetmiştir.³² Sonraki asırların mürsellerinin delil olup olmayacağı meselesini de tartışan İbnü'l-Mibred, bu konuda iki farklı yaklaşımın olduğunu ifade ettikten sonra mürsel/munkatı hadîsin bazı durumlarda müsned hadîsten isnad açısından daha sağlam olduğunu ifade ederek mürsel hadîsin delil olarak kabul edileceği görüşüne kâil olmuştur. İbnü'l-Mibred'in belirttiğine göre Hanbelî âlimlerin önemli bir kısmı da mürsel hadîsin delil olacağı görüşünü benimsemişlerdir.³³

Mürsel hadîslerin mutlak anlamda delil olarak kabul edileceği yönündeki İbnü'l-Mibred'in bu yaklaşımı dikkat çekicidir. İbnü'l-Mibred, bu yaklaşımıyla klasik hadîs ulemasından ayrılmıştır. Nitekim hadîs âlimlerinin ekserisine göre isnatta düşen râvinin kimliği belirsiz olduğu için mürsel hadîs, zayıf hadîs kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak mürsel hadîs başka kanallarla müsned bir hadîs tarafından desteklendiğinde, hadîşçiler bu tür hadîslerin delil olarak kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.³⁴

Netice olarak İbnü'l-Mibred, mürsel hadîsin tarifi noktasında hadîşçilerden ayrıldığı gibi bu tür hadîslerin delil olma değeri hakkında da hadîşçilerle aynı zeminde yer almamış bilakis Ebû Hanîfe, İsâ b. Ebân ve Cessâs gibi ehl-i re'ye mensup âlimlerle aynı yaklaşıma sahip olmuştur.

2. İBNÜ'L-MİBRED'E GÖRE MÜDELLES RİVÂYETLER

İbnü'l-Mibred tedlîs kavramının tanımına yer vermemiş, ancak müdelles hadîsin tanımına yer vermiştir. Ona göre müdelles hadîs, müdellis olan kimse ile hadîsin isnad edildiği kimse arasında lika/karşılaşma ihtimalinin bulunduğu delâlet eden 'an (عن) gibi rivâyet sigalarından herhangi biriyle nakledilen hadîstir. İbnü'l-Mibred'e göre râvinin muasırı olmakla birlikte kendisiyle mulâki olduğu şeyhten işitmediği halde hadîs işitmiş gibi rivâyet etmesi sonucu tedlîs faaliyeti gerçekleşmiş olur.³⁵ Burada üzerinde dur-

³² İbnü'l-Mibred, *Şerhu Ğâye*, 244; a.mlf., *Ğâyetüs-Sâl ilâ İlmi'l-Usûl*, thk. Bedr b. Nâsır, (Kuveyt: Dâru Ğurâs, 2012), 80.

³³ İbnü'l-Mibred, *Şerhu Ğâye*, 244.

³⁴ İbn Salâh, *Mukaddime*, 48-49; Nevevî, *et-Takrîb*, 41; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, 106.

³⁵ İbnü'l-Mibred, *Zübedü'l-Ulûm ve Sahibu'l-Mantûk ve'l-Mefhûm*, thk. Abdullah b. Hüseyin

mamız gereken önemli bir husus, İbnü'l-Mibred'in müdelles rivâyetler ile mürseli hâfi/gizli irsâl ayırımına³⁶ dikkat çekmiş olmasıdır. Nitekim ona göre râvinin muasır olmakla beraber mülâkî olmadığı kimseden işitmiş gibi rivâyet ettiği hadis, müdelles rivâyet olmayıp bilakis bu tür rivâyetler mürsel-i hafî adını alır.³⁷

Buradan hareketle âlimlerin tedlîse dair yer verdiği “râvinin muasır olduğu halde görüşmediği bir kimseden rivâyette bulunması” şeklindeki tanımların İbnü'l-Mibred'e göre müdellesin değil bilakis mürsel-i hafî'nin tanımını olduğunu söyleyebiliriz. Âlimlerin müdelles rivâyete dair yapmış oldukları tanımdan da anlaşıldığına göre onlar, râvi ile şeyhi arasında li-kanın/görüşmenin olup olmadığına itibar etmeyip çağdaş olmalarını yeterli görmüş ve müdelles rivâyetin tanımını buna göre yapmışlardır. Nitekim İbn Hacer'den önce müdelles ve mürsel-i hafî ayırımına pek dikkat çekilmemiş ve müdelles hadîse yapılan tariflerde mülâkat meselesi pek göz önünde bulundurulmayıp muasarât meselesi söz konusu edilmiştir.³⁸ Örneğin hadîs tarihine bakıldığında klasik hadîs ulemasından İbnü's-Salâh ve Nevevî başta olmak üzere hadîşçiler, mürsel-i hafî'yi de müdelles hadîs için yapmış oldukları tanımın içine soktukları görülmektedir. İbnü's-Salâh müdelles hadîsi, râvinin mülâkî olduğu şeyhten işitmeden veya muasır olup da görüşmediği bir kimseden mülâkî olmuş gibi rivâyet ettiği hadis olarak

el-Mûcan, (Mekke: Merkezü'l-Kevn, 2010), 1: 287-288.

³⁶ Esasında müdelles ile mürsel-i hafî ayırımına dikkat çeken ilk âlim İbn Hacer olduğu görülmektedir. Nitekim İbn Hacer'e göre müdelles ile mürsel-i hafî arasında çok ince bir fark vardır. Ona göre müdelles, râvinin yalnızca mülâkî olduğu şeyhten işitmeden rivâyet ettiği hadîstir. Mürsel-i hafî ise, muasır olan ancak mülâkatı olmayan iki kimse arasında işitme olmaksızın nakledilen rivâyettir. Ayrıca İbn Hacer'e göre eğer tedlîste sadece muasarâtla iktifa edilmiş olsaydı muhadramlar da müdelles sayılırdı. Çünkü bu kimseler Hz. Peygamber ile çağdaş olmalarına rağmen ona mülâkî olmamışlardır. Oysa bunların doğrudan Hz. Peygamber'den yapmış oldukları rivâyetler müdelles olmayıp mürsel-i hafîdir. İbn Hacer'in kaydettiğine göre tedlîste likâyı şart gören kimseler arasında İmâm Şafî, Ebû Bekir el-Bezzâr ve Hatîb el-Bağdâdî de bulunmaktadır. Bkz., İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, 103-105; Mürsel-i hafî rivâyetler ile müdelles rivâyetlerin birbiriyle ilişkileri hakkında cerh ve ta'dil âlimlerin görüşleri için bkz., Şerif Hâtîm b. Arif el-Avnî, *el-Mürselül-hafî ve alâkâtuhû bi't-tedlîs: dirâse nazariyye ve tatbikiyye ala mervîyyatı el-Hasan el-Basrî*, (Riyad: Dârü'l-Hicre, 1997), 1: 43-216.

³⁷ İbnü'l-Mibred, *Zübedü'l-Ulûm*, 1: 287-288.

³⁸ İbn Hacer öncesi bu iki kavrama yüklenen anlamlar için bkz., el-Avnî, *el-Mürselül-hafî ve alâkâtuhû bi't-tedlîs*: 1: 143-216; Rezân Muhammed, “el-Hadîsu'l-Mudelles: Dirâseten Te'siliyye”, 341-343.

tanımlamıştır. Nevevî ise, râvinin muasır olduğu şeyhten işitmediği halde kendisinden hadîs işitmiş intibai vererek nakletmiş olduğu hadîs şeklinde tarif etmiştir.³⁹

Ancak İbnü'l-Mibred, tedlîsin olabilmesi için râvi ile şeyhin çağdaş olmasına ilave olarak bu iki şahsın görüşmüş olması gerektiğine kâil olmuştur. Dolayısıyla İbnü'l-Mibred'e göre râvi ile şeyhi arasında muasır olmak yeterli olmadığı için muasır olduğu halde mülâkatı/görüşmesi olmayanların rivâyetleri tedlîs faaliyeti olarak sayılmaz. Bilakis bu şekilde nakledilen rivâyetler mürsel-i hafî kapsamına girer.⁴⁰ Netice olarak İbnü'l-Mibred'e göre müdelles hadîs, şeyhe mülâkî olduğu bilinen râviye mahsus olmaktadır. Mürsel-i hafî ise şeyhe çağdaş olan ancak mülâkatı bilinmeyen râviye has bir durumdur.

Tedlîsin farklı şekilleri vardır. İbnü'l-Mibred'e göre râvinin aynı asırda yaşadığı ve mülâkî olduğu şeyhinden bazı hadîsleri işitmiş ve rivâyet etmiş olduğu halde, ondan işitmediği bir hadîsi işitmiş izlenimi vererek rivâyet etmesi tedlîs olur. İbnü'l-Mibred bu şekilde yapılan tedlîse *isnad tedlîsi* demiştir.⁴¹ Dolayısıyla bu tedlîs çeşidine göre râvi aslında mülâkî olduğu şeyhten doğrudan işitmediği, ancak başka bir kimseden işitmiş olduğu hadîsi aradaki vasıtayı kaldırarak hocasına nispet eder.

İbnü'l-Mibred'in kaydettiğine göre bu tedlîsin oluşum şekli şöyledir: Râvi, bir hadîsi A isimli hocasından işitmiştir. Ancak A isimli hocası da bu hadîsi B isimli hocasından semâ yoluyla almıştır. Râvi her iki hocayla muasır ve mülâkî olup B isimli hocadan da birtakım hadîsler işitmiştir. Râvi, A hocasından işitmiş olduğu ancak B isimli hocadan işitmediği bir hadîsi A isimli hocasını düşürerek doğrudan B hocasından işittiği izlenimi oluşturacak şekilde nakletmesiyle *isnad tedlîsi* yapmış olur. İbnü'l-Mibred bu türden olan rivâyetlerin delil olup olamayacağına dair kendi kanaatine yer vermemiştir. Ancak İbnü'l-Mibred'in kaydettiğine göre bu tür yapı-

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., İbn Salâh, *Mukaddime*, 58-59; Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şerefuddîn, *et-Takrib ve't-Teyis li Ma'rifeti Süneni'l-Beşiri'n-Nezir*, thk. Abdullah Feyzî Koçer, (Ankara: Mütercim Yay. 2017), 46.

⁴⁰ İbnü'l-Mibred, *Zübedü'l-Ulûm*, 1: 287-288.

⁴¹ İbnü'l-Mibred, *Bulğatü'l-Hasis İlä İlmî'l-Hadis*, thk. Salâh b. İyâz, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995), 22.

lan tedlîsin hükmü ve müdelles rivâyetin kabul edilip edilmeyeceğine dair âlimler ihtilaf etmiştir.⁴²

Burada hadisçilerin bu türden olan tedlîse dair yaklaşımlarına değinmek uygun görünmektedir. Bazı hadisçiler tedlîsin en ağır ve en çirkin şeklinin isnad tedlîsi olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Şafî'nin (ö.204/820) Şu'be b. Haccac'tan (ö.160/776) naklettiğine göre o bu tür tedlîs hakkında şöyle demiştir: “*Zina etmiş olmam isnad tedlîsi yapmamdan daha hafif gelir.*”⁴³ Yine Şu'be'den nakledildiğine göre o “*Tedlîs yalanın kardeşidir.*” demiştir. Ancak İbnü's-Salâh'ın kaydettiğine göre isnat tedlîsinin hükmü hakkında âlimlerin ekserisi mekruh olduğuna kâil olmuş ve bu türden yapılan tedlîsi ayıplamışlardır.⁴⁴ Bunun yanında İbnü's-Salâh ve Nevevî'ye göre bu türden olan müdelles rivâyetleri toptan reddetmek doğru bir yaklaşım değildir. Onlara göre bu türden rivâyetler için râvinin rivâyette kullanmış olduğu sigalara bakmak suretiyle hüküm vermek en sahih olan görüştür. Sika bir müdellisin hadîsi işittiğine kesin bir şekilde delâlet eden 'semi'tu, haddesenâ ve ahbâranâ' gibi rivâyet lafızları kullanması durumunda bu tür rivâyetler delil olarak kullanılabilir.⁴⁵

İbnü'l-Mibred'in ifade ettiğine göre tedlîsin diğer bir çeşidi ise *şuyûh tedlîsi*'dir. Bu tedlîste râvi, isnadı zikrederken hadîs almış olduğu şeyhini meşhur ve ma'ruf olan isim, künye, kabile, belde ve köyü ile değil de hocasının tanınmaması için onu bilinmeyen bir isim, künye veya lakabıyla anarak zikreder. İbnü'l-Mibred, bu türden yapılan tedlîsin hüküm açısından isnad tedlîsinden daha hafif olduğunu ifade etmiştir. Ancak İbnü'l-Mibred, nihayetinde bu türden olan tedlîsin kerahet durumunun müdellisin hadîs rivâyet durumuna ve maksadına göre değışeceğini sözlerine eklemiştir.⁴⁶ Nitekim râviyi böyle bir tedlîsi yapmaya sevk eden âmiller arasında şeyhinin sika olmayışı, şeyhin geç vefat etmiş olması, râvinin kendisinden hadîs aldığı hocasının yaşça kendisinden küçük olması veya râvinin şeyhten yaptığı

⁴² İbnü'l-Mibred, *Bulğeti'l-Hasis*, 22.

⁴³ İbnü's-Salah, Şu'be b. Haccac'ın bu ifadesinin tedlîsten nefret ettirmek ve ondan sakındırmak konusunda mübalağaya hamledilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bk., İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 60.

⁴⁴ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 59-60.

⁴⁵ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 60; Nevevî, *et-Takrib*, 46-47.

⁴⁶ İbnü'l-Mibred, *Bulğeti'l-Hasis*, 22.

rivâyetlerin oldukça çok olması sebebiyle, hocasının ismini tek bir şekilde çokça anmak istememesi yer alır.⁴⁷

İbnü'l-Mibred'in ifade ettiğine göre tedlîsin diğer bir çeşidi ise *tesviye tedlîsi*'dir. Bu tedlîs çeşidinde râvi, sika râviler arasındaki zayıf bir râviyi atlamak suretiyle hadîsin hep sika râvilerden rivâyet edildiği zannını uyardırmak amacı taşır. İbnü'l-Mibred'e göre bu tedlîsin oluşum şekli şöyledir: Râvi, hadîsi sika/güvenilir bir şeyhten, bu şeyh de zayıf bir şeyhten, zayıf olan şeyh ise sika bir şeyhten rivâyet etmiştir. Hadîsi birinci sikadan işitmiş olan müdellis râvi, isnattaki zayıf râviyi düşürür. Daha sonrasında hadîsi muteber yollardan olan lafızlardan biriyle, sika olan şeyhinin diğer sika olan kimseden aldığı göstererek bir biçime sokar ve isnadın tamamını sika râviler olarak düzeltir. İbnü'l-Mibred'in ifade ettiğine göre bu türden olan tedlîs, hüküm açısından tedlîs çeşitlerinin en kötüsü ve en çirkin olup bu nevi rivâyetler kabul edilmez.⁴⁸

Bazı âlimler, bu türden olan tedlîsin zemmedildiğini ve çirkin olduğunu ifade etmiş ve Bakıyye b. el-Velid (ö.197/812) ile el-Velid b. Müslim'in (ö.195/810) tesviye tedlîsi yapmakla şöhret kazanmış kimseler olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu âlimlere göre göre Süfyan b. Uyeyne'nin (ö.198/814) yaptığı gibi sadece sika kimselerden tedlîs yaptığı bilinen kimselerin bu türden rivâyetleri kabul edilir, bunun dışındakiler ise kabul edilmez.⁴⁹

SONUÇ

Önemli bir hadîs usûlü konusu olan mürsel ve müdelles rivâyetlerle ilgili İbnü'l-Mibred'in yaklaşımı dikkat çekicidir. Nitekim İbnü'l-Mibred, mürsel hadîsin tarifi noktasında hadîs usûlcüleriyle aynı yaklaşımı benimsememiş, bilakis mürsel hadîsin kapsamını oldukça geniş tutarak, fıkıh usûlcülerinin yaklaşımına kâil olmuştur. Bu yaklaşıma göre isnadda yer alan her türlü kopukluk mürsel tabiri ile ifade edilmiştir. İbnü'l-Mibred'in fıkıh usûlcülerinin mürsel hadîs kavramına dair yapmış oldukları tanıma kâil olması, her ne

⁴⁷ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 61.

⁴⁸ İbnü'l-Mibred, *Bulğetü'l-Hasis*, 23.

⁴⁹ İbn Abdülhâdi, *Mecmû'ur-Resâil*, 275.

kadar hadîsçi kimliği ağır bassa da aynı zamanda önemli bir Hanbelî fıkıh usûlcüsü olmasından ileri gelmektedir. Esasında hadîsçiler ile usûlcüler arasında mürsel hadîsin tarifine dair kapsam açısından büyük bir farklılık olduğu görülse de pratikte bunun ne kadar uygulandığı akla gelebilir. Mürsel hadîs bahislerinin ele alındığı fıkıh usûlüne dair eserlere bakıldığında usûlcüler teoride her ne kadar mürsel hadîsin tanımını oldukça geniş kapsamlı ele almışlarsa da zikrettikleri örnekler açısından pratikte hadîsçilerle aynı zeminde buluştuklarını ifade etmek mümkün gözükmemektedir.

Mürsel hadîslerin delil olma değeri hakkında da İbnü'l-Mibred'in yaklaşımı dikkat çekicidir. Nitekim sahâbe mürselinin delil olacağına kâil olan İbnü'l-Mibred, sonraki asırların mürsellerinin delil olabileceğini hatta mürsel hadîsin bazen müsned hadîsten isnad açısından daha sağlam olduğunu savunmuştur. İbnü'l-Mibred, bu yaklaşımıyla klasik hadîs ulemasından ayrılmıştır. Nitekim hadîs âlimlerinin ekserisine göre mürsel hadîs, sened tekniği açısından yani seneddeki inkıttadan dolayı zayıf hadîs kapsamında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu tür rivâyetler onlara göre delil olarak kabul edilmez. İbnü'l-Mibred, her ne kadar Hanbelî/Ehl-i hadîs bir çizgiye sahip olsa da bu yaklaşımıyla İsâ b. Ebân, Ebû Hanife, Cessâs ve İmâm Mâlik ile aynı safta yer alarak ehl-i rey çizgisine yakın durmuştur.

Onun müdelles rivâyetlerle ilgi yaklaşımı da dikkate değerdir. Nitekim hadîs usûlü kaynaklarında İbn Hacer'den önce gelen ve müdelles hadîs rivâyeti meselesine yer veren âlimler, daha ziyade tedlîsin kapsamını irsâli içerecek şekilde geniş tutarak tedlîsin olabilmesi için râvi ile şeyhin çağdaş olmasını yeterli kabul etmiş ve bunun yanında mülâkat meselesini şart olarak sunmamışlardır. Ancak İbn Hacer'den sonra bu anlayışın değiştiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim İbn Hacer, tedlîsin olabilmesi için muasarâtın yanında lika şartını da ileri sürmüştür. İbn Hacer'in bu anlayışının kendisinden sonra gelen pek çok âlimi etkilediği ortaya çıkmaktadır. Bu âlimlerden birisi de İbnü'l-Mibred el-Makdisî'dir.

İbnü'l-Mibred'e göre tedlîsin olabilmesi için râvi ile şeyhin muasır olmasına ek olarak mülâkatın gerçekleşmiş olması gerekir. Ayrıca muasır şartına ek olarak mülâkat şartını sağlamayan kimsenin rivâyeti mürsel-i hafî olur. Bunun için müdelles hadîs, şeyhe mülâkâ olduğu bilinen râviye; mürsel-i hafî ise şeyhe muasır olan ancak mülâkatı bilinmeyen râviye has bir durum ol-

maktadır. İbnü'l-Mibred'e göre tedlîsin *isnad*, *şuyûb* ve *tesviye* olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan hüküm açısından en kötüsü *tesviye tedlîsi*; en hafifi ise *şuyûb tedlîsi*'dir. Hadîs âlimleri, *tesviye tedlîsi* türünden olan rivâyetlerin kabul edilmeyeceğini ve tedlîsin en kötü olanının bu tür olduğunu kâil olmuşlardır. İbnü'l-Mibred'in müdelles hadîs ile mürsel-i hafî ayrımına dikkat çekmesi, mürsel ve müdelles hadîsin benzerlikleri ve birbirinden ayrılan yönleri üzerinde ayrıca durulmasını gerekli kılmıştır.

Müdelles hadîs ile mürsel hadîsin kabul edilmeme gerekçesinin oldukça benzer olduğunu ifade etmemiz gerekir. Nitekim her ikisinde de senedde bir inkita söz konusu olup gizlenen râvinin durumu bilinmemektedir ve bu sebeple ikisi de zayıf hadîs olarak kabul edilmiştir. Ancak mürsel ve müdelles hadîse dair kaydedilen bilgilerden de açıkça anlaşıldığına göre müdelles hadîste râvi, isnattan zayıf olan râviyi düşürmek gibi veya başka nedenlerden dolayı bilinçli bir şekilde rivâyetin reddine sebep olabilecek bir kusuru gizleme gayreti içerisindedir ve bu faaliyet her tabakada meydana gelebilir. Mürsel hadîste ise râvinin irsâl faaliyetinde bulunduğu yani düşürdüğü tabaka daha çok sahâbî tabakasıdır. Dolayısıyla mürsel rivâyetler ilk iki asırla ilgiliyken müdelles rivâyetler her asırla ilgili olabilmektedir. Netice olarak mürsel rivâyetlerin müdelles rivâyetlerden daha sağlam olduğunu ifade etmemiz gerekir. Çünkü bu durumda seneden düşürülen râvi sahabidir ve âlimler nezdinde sahabenin adâlet sahibi olduğu ön kabulü vardır. Ayrıca müdelles rivâyetlerde râvi çağdaşı ve mülâkî olduğu ve aslında kendisinden bazı hadîsler işitmiş olduğu kimseden, işitmediği bir hadîsi nispet ederek aktardığı için bunu tespit etmek oldukça zor bir durumdur. Ancak mürsel rivâyetlerde, tâbiûnun Hz. Peygamber'i görmediği kabulünden hareketle mürselin kendisinden rivâyette bulunduğu kimseden hadîs işitip işitmediği bellidir. Dolayısıyla rivâyette irsâli gerçekleştirenin, tedlîse nispetle izahı daha kolay gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜİFAV Yay., 2012.
- Coşkun, Cüneyt. *Hadis Rivâyetinde Tedlîs ve Çeşitleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Çelik, Ali. "Tedlîs Yapmakla İtham Edilen Basralı Râviler". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13 (2019): 185-210.

- el-Avnî, Şerif Hâtim b. Arif. *el-Mürselül-hafî ve alâkâtubû bi't-tedlis: dirâse nazariyye ve tatbikiyye ala mer'ıyyatı el-Hasan el-Basrî*. Riyad: Dârü'l-Hicre, 1997.
- el-Bağdâdî, İsmâil Paşa. *Hediyetül-Arifîn ve Esmau'l-Müellifîn ve Asârü'l-Musannifîn*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, 1951.
- el-Cezâirî, Salih b. Saîd Avamâr. *et-Tedlis ve abkâmuhu ve asarubü'n-nakdiyye*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.
- el-Müneccid, Selahaddîn. *Mu'cemül-Müerrihîn ed-Dımaşkiyyîn ve Asâruba'l-Mahtûta ve'l-Matbûâ*. Beyrut: Dârü'l-Kitabî'l-Cedid, 1978.
- Erul, Bünyamin, "Tedlis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- ed-Dümeynî, Misfir Garamullah, *et-Tedlis fi'l-hadis*, Riyad: 1992.
- es-Selâme, Nâsır b. Suûd. *Mu'cemü Müellafatı Yûsuf b. Hasen b. Abdülhâdî el-Hanbelî el-Mahtûta bi Mektebâti'l-Âlem*. Riyad: Dârü İşbiliyye, 1999.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebû Bekr. *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*. thk. Zekerriyya Umeyrat, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- İbn Abdülhâdî, Şemsuddin Ebû Abdullah, *Mecmû'ur-Resâil el-Hâfiz İbn Abdî'l-Hâdî*. thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, Kahire: el-Furûku'l-Hadisîyye, 2006.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nüzbetü'n-Nazar fi Tavdîbi Nubbeti'l-Fiker fi Mustalabi Ehli'l-Eser*. thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rehîlî, Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2001.
- İbn Hacer el-Askalani. "Ta'rîfu Ehli't-Takdis bi Merâtibi'l-Mevsûfîne bi't-Tedlis (Tabakâtu'l-Müdellisîn)". çev. Veysel Özdemir, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4/8 (2014): 183-215.
- İbn Hamîd, Muhammed b. Abdullah b. Hâmîd en-Necdî. *es-Sububu'l-Vâbile 'alâ Derâihi'l-Hanâbile*. Mektebetü'l-İmam Ahmed, 1989.
- İbn İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-Zehab fi Abbâri men Zeheb*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût-Mahmûd el-Arnaût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986-1993.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmaduddin. *İbtisâru Ulûmi'l-Hadis*. thk. Mâhir Yâsin el-Fahl, Riyad: Dâru'l-Meymân, 1431.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Molla el-Halebî Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. *Mu'âtü'l-Ezbân mine't-*

- Temettui bi'l-Akrân beyne Terâcimiş-Şuyûb ve'l-Akrân*. thk. Selahattin Halil eş-Şeybânî, Beyrut: Dârü Sadr, 1417.
- İbn Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrazûrî. *Mukaddime-tu İbni's-Salâh fi 'Ulûmi'l-Hadis*. thk. Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İbnü'l-Mibred, Cemaluddin Yûsuf b. Abdilhadi. *Şerhu Ğâyeti's-Sûl ilâ İlmi'l-Usûl*. thk. Ahmed b. Tarikî el-Anzî. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2000.
- İbnü'l-Mibred, *Bulġatü'l-Hasis İlä İlmi'l-Hadis*. thk. Salâh b. İyâz, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995.
- İbnü'l-Mibred, *Ğâyetü's-Sûl ilâ İlmi'l-Usûl*, thk. Bedr b. Nâsır. Kuveyt: Dâru Ğurâs, 2012.
- İbnü'l-Mibred, *Zübedü'l-Ulûm ve Sahibu'l-Mantûk ve'l-Mefbûm*. thk. Abdullah b. Hüseyin el-Mûcan, Mekke: Merkezü'l-Kevn, 2010.
- Kalaç, Rıdvan. *Kudâme Ailesi ve Hadis*. Van: YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu 'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabıyye*. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Kemaluddîn el-Gazzî, Muhammed Kemâluddîn b. Muhammed el-Âmirî. *en-Na'tu'l-Ekmele li Ashâbi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. M. Mutî' el-Hâfız, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1982.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer. *Fibrisül-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemül-Me'âcim ve'l-Mesyabât ve'l-Müselâlat*. nşr. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982.
- Koca, Ferhat. "İbnü'l-Mibred". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. Ankara: AÜİF Yay. 1980.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Usûlü*, Ankara: TDV Yay., 2013.
- Nâsır b. Hamd el-Fahd, *Menbecül-mutakaddimin fi't-tedlis*, Riyad: Advâu's-Selef, 2001.
- Necmuddîn el-Gazzî, Muhammed b. Muhammed. *el-Kevâkibü's-Sâire bi A'yâni'l-Mietî'l-Aşire*. thk. Halil Mansûr, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Yahya b. Şerefuddîn. *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*. thk. Abdullah Feyzî Kocaer. Ankara: Mütercim Yay. 2017.

- Nevevî, Ebû Zekerıyya Yahya b. Şerefuddîn. *Sabıhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*. Mısır: el-Matba'atü'l-Mısriyye, 1929-1930.
- Özdemir, Veysel. "Ebû Hureyre'ye Yöneltilen Tedlîs İsnâdı Bağlamında Sahâbe Zamanında Tedlîsin İmkân ya da İmkânsızlığı". *İslâm Medeniyetinin Kuru-cu Nesli Sabâbe-II -Sabâbe ve Rivâyet İlimleri- Tebliğ ve Müzakereler*. 2016: 301-302.
- Özmen, Ramazan, *Hanbelî Usûlcülerin Hadîs Metodolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2018.
- Polat, Selahattin. *Mürsel Hadîsler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: TDV Yay., 2010.
- Polat, Selahattin. "Mürsel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Rezân Muhammed Mâcid Arafe. "el-Hadîsu'l-Mudelles: Dirâseten Te'siliyye Tat-bikiyye". *Mecelletü Camiatü'l-Kudüs el-Meftûbe li'l-Ebbâs ve'd-Dirâsat*. 2/30 (2013), 335-364.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân. *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribür-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevevî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Tanrıverdi, Mustafa. *Mudelles Hadîs ve Tedlîs Yapan Râviler*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Toksarı, Ali. "Mudelles Hadîs ve Sahabeye Tedlîs İsnâdı". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (1988): 221-236.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yay., 2018.